

Kazım Gündoğın: Ermeni (Soy)kırımı 100 yıla sığar mı?

Posted on 02/05/2015

Resmi tarihin problemli yazımı tarihsel ve toplumsal meselelerin yanlış ve eksik bilinmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla resmi tarih yazımını referans alarak üretilen düşüncelerin doğru ve sağlıklı olması ise beklenemez.

Resmi tarih yazımı, egemenlerin, dolayısıyla faillerin yanlışlarını ve suçlarını örtmede bir kara perde işlevi görür. Bu kara perde ile belli bir zaman diliminde hakikatlerin üzerini örtmek mümkündür. Ancak hakikatlerin er ya da geç açığa çıkma ve hesap sorma gibi bir niteliğı vardır. Dolayısıyla sonsuza kadar gizli tutulmaları ve yok sayılmaları mümkün değildir...

Tarih yazımı mağdurlar açısından son derece zor ve problemli bir alandır. Zira mağdurlar önce hayatta kalabilme, sonra kendini güvene alma, sonra da kaybolmama süreci yaşarlar. İşte bu son aşama yani kaybolmama çabası, onları, hakikatlerin peşine düşmeye zorlar. Zaten, hakikatler de daima gün yüzüne çıkarılmayı bekler.

Son yıllarda hakikatlerin açığa çıkarılmasında küçümsenmeyecek bir yol alındı. Deyim yerindeyse, resmi tarih yazımının yalanları hemen her konuda önemli ölçüde deşifre oldu.

Demokratik Kürt hareketinin mücadelesiyle Kürt sorunu, Hrant Dink ve Ermeni halkının mücadelesiyle Ermeni sorunu, Alevi toplumunun mücadelesiyle Alevi sorunu ve Dersim Katliamının açığa çıkarılmasına dair sürdürülen mücadeleyle “Dersim İsyanı”na dair resmi tarih tezi artık eskisi gibi savunulamaz durumda. Resmi tarih tezinin bütün bu alanlardaki kara perdesi önemli oranda aralandı.

Şimdi bütün bu alanlarda tarih yeniden yazılacak. Bu önemli. Ancak bundan daha da önemli olan, bu yeni tarih yazımını kimlerin yapacağıdır. Failler mi, mağdurlar mı?

Tarihsel ve toplumsal konular bir gece de, bir günde ortaya çıkmazlar. Dolayısıyla Ermeni Soykırımı'nın sembol günü 24 Nisanda bir günle açıklanamayacak kadar kapsamlı bir anlam içermektedir. Yani öncesi ve sonrası vardır.

Ermeni Soykırımı'nı ele alırken, gerek Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin, gerek İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (İTC) yönettiği devletin, gerekse Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğini sürdürmede başvurdukları politikaların ve yönetme biçimlerinin benzerliği ve devamlılığı nedeniyle Ermeni (soy) kırımının 100 yıla sınırlanmayacağı düşüncesindeyim. Bu nedenle Ermeni (Soy)kırımı 100 Yıla Sığar mı? sorusunu, yazımın başlığı yaptım.

Resmi tarih yazıcıları ve onların etkisindekiler, tarihsel ve toplumsal meseleleri anlatırken çoğunlukla egemen sınıfların “zor aygıtı” olan devletin niteliğini ve rolünü gizlemek için özel çaba harcarlar. Sorunu kişilerle açıklamaya veya sadece “o an” ile sınırlamaya çalışırlar.

Böyle bir yaklaşım meselenin özüne doğru sorgulama yapmayı daha başından zorlar ve engeller. Bu bakımdan Ermeni soykırımı ele alınırken öncesi ve sonrası gelişmelerde devlet aygıtının işlevi üzerine bir kez daha düşünmekte yarar olduğu kanısındayım.

Osmanlı'da Ermeni sorunu

Uluslaşma öncesi Osmanlı İmparatorluğu'nda adı konulmamış bir sorun vardı: O da “gayri-Müslim” dolayısıyla esas olarak Hristiyan ve Kızılbaş sorunuydu. Adı konulmamış da olsa “Hristiyan sorunu” olarak var olan bu sorun esas olarak 1878 Berlin Antlaşması'ndan sonra “Ermeni sorununa” dönüştüğü söylenebilir.

Hilafetçi Osmanlı yönetimi, “gayri Müslimleri” ekonomik kuşatma altında tutarak onların gelişmesini engelliyordu. Sözelimi cizye vergisiyle “gayri Müslim” nüfusu ekonomik, dolayısıyla sosyal ve siyasal olarak kontrol altında tuttuğu yöntemlerden biridir.

Cizye vergisi nedeniyle yoksullaşan, göç etmek zorunda kalan ve bu vergiden kurtulmak amaçlı toplu biçimde ihtida (kadı huzurunda Müslümanlaşma) yoluyla Müslümanlaş(tırıl)an Hristiyanların nüfusu hesaba kattığımızda Osmanlı da adı konulmamış bir “Ermeni sorunu”nun ciddi olarak var olduğunu görürüz. Bazı İslamcı veya Neo-Osmanlıcı tarih yazıcıları, Osmanlı’da “etnik” veya “dini sorun” olmadığı hatta son derece “hoşgörülü” bir yönetim olduğu yönünde tezler ileri sürerler. Ermeni dolayısıyla Hristiyan, dolayısıyla gayri Müslim, dolayısıyla Kızılbaş sorununu sadece bir ulus devlet sorunu olarak yansıtırlar. Evet, geç uluslaşmanın yaşandığı Osmanlı’da “etnik kimlik” nedeniyle sorunların esas olarak Tanzimat’tan(1839) itibaren oluşmaya başladığı söylenebilir. Ancak öncesi ve sonrası İslam olmayan bütün dini ve inanç topluluklarının sürekli ve sistemli olarak baskı altında tutulduğu ve katliamlara uğratıldığı gerçeği nasıl yok sayılabilir ki?

Berlin Antlaşması’yla “Ermeni Reform Planı” kararlarını sabote etmek için Abdülhamit yönetiminin giriştiği yaygın Ermeni pogromları sonrası on binlerce Ermeni’nin Kafkasya’ya kaçtığı ve bu pogromlar sırasında kılıçtan kurtulmanın yolu olarak Müslümanlaş(tırıl)an Ermeni sayısının 80 bin ile 100 bin kişi arasında olduğu belirtilmektedir.

Konu hakkında kapsamlı çalışmaları olan Hovsep Hayreni şunları yazmaktadır.

“Ermeni sorununun nihai çözümü” olarak 1. Dünya Savaşı içinde girişilen soykırım öncesinde bu tasfiyenin doğu genelindeki kısmı denemesi 1895-96 yıllarında gerçekleştirildi. Bunu daha sonra 1909 Adana katliamı izledi.”[1]

Baskılar 1894 yılında Sason yöresinde Ermenileri başkaldırıya yöneltti. Başkaldırı kanlı bastırıldı. Sultan Abdülhamit bununla yetinmedi, Sason başkaldırısını gerekçe göstererek

Orta ve Doğu Anadolu'nun genelinde saldırılar başlatıldı. 1895 son baharından 1896 ilkbaharına kadar onlarca şehir ve yüzlerce kasabada yağma ve talana katliamlar eşlik etti. Hristiyanların inanç merkezleri yakıldı, yıkıldı. Büyük bir yıkım yaşadı. Bu yapılanlar Ermeni halkının iradesinin kırıldığı dönem olarak tanımlanması yanlış olmaz.

Selim Deringil, Abdülhamit döneminde, Patrikhane'nin rakamlarını referans alarak 1894-1897 arası katledilen Ermeni sayısının 300 bin civarında olduğunu söyler.[2]

Abdülhamit'le Osmanlı, sistemli bir Müslümanlaştırma (Sünnileştirme) politikası uyguladı. gayri Müslim nüfusun denetim altına alınması ve dönüştürülmesi politikaları şiddet eşliğinde icra edildi.

Osmanlı'da Ermeni Uluslaşması

Uluslaşma kapitalistleşmeyle paralel gelişen bir süreçtir. Ermeni uluslaşması da 1880'li yıllarda biçimlendi. Ermeni uluslaşmasının ilk siyasi tavırlarından biri "Sason isyanı" (1894) olduğu söylenebilir. Aynı dönem de Osmanlı'da giderek Türkçülüğe dönüşecek olan "Türk Milleti" bilinci şekillenmektedir.

Ermeni uluslaşmasının daha erken oluşuyor olmasında sermaye birikiminin belirleyici bir rolü vardır. Ermenilerin tarım, zanaat ve ticaret alanında belirleyici bir yeri olmasının yanı sıra yazılı kültür ve eğitimde etkin olmaları da önemlidir.

Osmanlı'da sermaye birikiminin esas olarak "gayri-Müslim" mülk sahipleri üzerinden oluştuğu görülmektedir. Küçük sermaye birikiminin kapitalist sermaye birikimine dönüşmesi süreci kendi doğal seyriyle ilerlerken, bu sermaye birikimine sahip olamayan ancak şiddet aygıtı olan devleti elinde bulunduran güçler (bürokratik burjuvazi) bu sermayeyi ele geçirmek için pek çok politik hamle yaparlar. Yukarı da sözünü ettiğim "cizye vergisi"

bunlardan sadece biridir. Bir diğeri de politik şiddettir. Söz gelimi Ermeni Ulusal mücadelesini bastırmak için özel olarak kurulan paramiliter “Hamidiye Alayları” (1891) hem mülklerin (sermayenin) gaspı, hem de siyasi gelişimi engelleme misyonu yüklenmiştir.[3]

Osmanlı devleti bu alaylara “İstediğiniz kadar Ermeni kesin, mallarını yağmalayın, helaldir. Yeter ki bunu benim söylediğim zaman yapın” demiştir. [4]

Osmanlı’da Abdülhamit’in “Ermeni Islahatı”[5] ve pogromları ile İttihat Terakki’nin ve devamında Cumhuriyetin esas olarak aynı tekleştirici zihniyete sahip olduklarını söylemek mümkün. Ana karakteri fetihçi, yağmacı ve ilhak ettiği ulusları haraca kesen bir geleneğe sahip Osmanlı’da Müslümanlaştırma, İttihat Terakki’de Türkleştirme, Cumhuriyet’te Türkleştirme ve İslamlaştırma politikalarının aynı devlet aklının ürünü olduğunu söyleyebiliriz. Türk devlet geleneğinde kadrolar, iktidarlar ve politikalar değişse de, yönetme belleğinin devamlılığından söz etmek yanlış olmaz.

Evet, Osmanlı-Abdülhamit, İttihat Terakki ve sonrakiler gibi soykırım uygulamıyor. Ama bir İslamlaştırma politikası uygulayarak Ermeni ve Rum orta sınıfını Müslüman orta sınıfa dönüştürme politikalarını, ihtidaya eşlik eden pogromlar aracılığıyla uyguladığını görüyoruz.

1915’e Doğru

Ermeni soykırımıyla ilgili kapsamlı çalışmaları olan Taner Akçam’a[6]göre, Doğu Anadolu üzerindeki Ermeni ulusal talepleri 1870’lerden beri Osmanlı Devleti için siyasi bir sorun olmuştı... Ermeni ulusal mücadelesinde iki siyasi hareket ön plana çıkmıştı. Sosyal Demokrat Hınçak (1887) ile milliyetçi Taşnak Partisi (1889).

Osmanlı’da ilk Ermeni isyanı, 1870 yılında Maraş’ın Zeytun kazasında gerçekleşen Zeytun İsyanıdır. 1890 Erzurum, 1892-1893 yıllarında Kayseri, Yozgat, Çorum ve Merzifon, 1894

Sason, 1896 Van, 1903 ikinci Sason ve 1905 yılında Ermeni militanların Abdülhamit'e yönelik silahlı eylem de dâhil olmak üzere pek çok direniş, isyan durumu ve katliam yaşandı.

Türk Uluslaşması; Sermayenin Gasp Edilmesi

1908 Jön Türk döneminde dinsel kutuplaşmanın yerini artık ulusal kutuplaşma almıştı. Hristiyan toplumunu denetim altında tutma politikaları Ermeni ulusunu yok etme ve sermayesine el koyma politikalarıyla daha vahşi biçimde uygulanacaktı. Bunun ilk provası Adana'da yapıldı.

1908'de Anayasa ve meşrutiyetin ilanı Osmanlı yönetimi altındaki bütün halklar gibi Ermeni halkına da umut veren bir gelişme oldu.

Hürriyet, adalet, müsavat (eşitlik) şiarları aydınların dilindeydi. Tıpkı Fransız devriminin özgürlük, eşitlik, kardeşlik sloganları gibi toplumun değişik kesimlerini etkiledi. Ülke yepyeni ve ilerici bir ruhla yönetilecek gibi görünüyordu. Genel olarak Gayri-Müslimler, özel olarak da Ermeniler bu süreçten çok etkilendiler ve umutlandılar. Ama çok geçmeden umutların yerini kaygılar almaya başladı.

Zira Jön Türk Hareketi, Osmanlı Sultanlığını korumakla birlikte Türk-İslam bürokratik burjuvazini temsil ediyordu. Bu genç burjuvazi esas olarak; ticaret sermayesini kısmen elinde bulunduran kesimlerden; asker ve bürokratlardan oluşuyordu. Sanayi, ticaret, banka sermayesi ve tarımsal üretimin büyük bölümü ise esas olarak "gayri Müslimlerin (Rum, Ermeni ve Yahudi) elindeydi.

Nitekim üzerinden bir yıl geçmeden, Nisan 1909'da, Adana ve Çukurova bölgesi hedef alınarak sistemli saldırılarla büyük kırıma uğratıldı. Yaklaşık 30 bin insanın öldürüldüğü bu kırım ve talan hareketi eski Hilafetçi Osmanlı bağnazlığı kadar yeni yükselme yolundaki

Türkçülüğün de damgasını taşıyordu. Türk-Müslüman sermayesi yararına gayri Müslim unsurların tasfiyesi, toprak ve zenginliklerin el değiştirmesi İttihat ve Terakki yönetiminin başlıca hedefleri arasındaydı. Zira ulus devlet inşası ancak sermaye birikimiyle mümkün olabilirdi. Bu, gayri Müslimlerin elindeki sermayeye el konulması ve mülklerinin gasp edilmesi yoluyla gerçekleşecekti.

İttihat Terakki'nin ilk denemesi başarıya ulaşmıştı. Böylece, Çukurova gibi hem tarımsal gelişimin, hem sanayinin, hem de ticaretin merkezi olan bir zenginlik alanı el değiştirmiş oldu. El konulan mülkler ve sermaye ittihat ve Terakki Cemiyeti üyelerine pay edildi. Artık sadece Türklük ülküleri yoktu, aynı zamanda ciddi bir sermayeleri de vardı. Böylece Adana katliamını planlayan, uygulayan ve katılanların büyük bölümü mülk sahibi oldu, bu mülkü korumanın yegâne güvencesi de İTC üyesi olmaktı.

Adana katliamı ve gaspından başarıyla çıkan İTC gözünü diğer gayri Müslimlerin sermayelerine, mallarına ve canlarına dikti.

1914-1922 Rumların Tehciri ve Kırımı

Bu dönemde İTC'nin esas hedeflerinden biri de Rum halkıydı. Rumlara yönelik tehcir ve katliamlar Osmanlı topraklarında değişik zamanlarda yürütüldü. Ancak İTC tarafından yürütülen tehcir ve asimilasyon Balkan Savaşlarıyla başlıyordu. Yorgo Demir'den bir aktarımla konuyu detaylandıralım;

“Balkan Savaşları sonrası kaybedilen Balkan topraklarından kaçan Müslüman muhacirlerin Rumların yaşadığı bölgelere yerleştirilmesi ve Rum tüccarlardan mal alınmaması yönünde yürütülen propagandalarla sayısı yüz binlere varan Rum nüfus, bir buçuk ay gibi kısa bir sürede Osmanlı'dan yurtdışına göç etmek zorunda bırakılıyordu.

20 Mart 1922’de İngiliz diplomat George W. Rendel Türkiye’de Hristiyanlara karşı yürütülen bu politikaları bir muhtırayla kaleme aldığında şöyle yazıyordu: ‘30 Ekim 1918’de Türklerle yapılan ateşkesten sonra azınlıkların savaş boyunca Türkler tarafından kovulma süreci geçici bir zaman için azalma göstermiş görünüyor... Bu kovulmalar gerçekleştirilirken, aralarında orantısız olarak çok az sayıda insanın kurtulduğu, 500.000’in üzerinde Rum’un sürgün edildiği kabul edilmektedir’.”

Hatıralarında, 1913 ve 1916 yılları arasındaki ABD’nin Osmanlı Devleti Büyükelçisi Henry Morgenthau, ‘Her yerde Rumlar grup halinde toplatıldı ve Türk jandarmaların ‘koruması’ altında iç bölgesine, büyük kısmı yaya olarak, nakledildi. Kaç kişinin bu şekilde nakledildiği kesin olarak bilinmemektedir, tahminler 200.000 ile 1.000.000 arasında değişir’ diye yazdı.

Konu üzerine birçok araştırma yazısı yayınlayan araştırmacı yazar Tamer Çilingir de verdiği bilgilerde, Rumların 1914-1922 yılları arasında Pontus bölgesi haricinde İstanbul ve Güney Marmara ile Ege, Akdeniz, İç Anadolu’da Konya hatta Erzincan’a varan bölgelerden ölüm yürüyüşüyle tehciye maruz kaldıklarının altını çiziyor. Çilingir, “Sevkiyat” diye bahsedilen sürgün Karadeniz’de, 1916 yılının Kasım ayı ortalarında hayata geçirildi.

Dağlara sığınanların dışında, gidenlerin büyük çoğunluğu bir daha geri dönemeyecekti. İttihatçıların onlara hazırladığı kader bununla sınırlı değildi. Bu sürgünde varılacak yer ölümdü... 50 km. güneye çekilmeleri kararı alınmasına rağmen kat edecekleri yol kimi zaman 200 km. olmuştu’ diyor. Çilingir’in uluslararası arşiv ve belgelere dayandırarak 1922 yılına kadar ölenlerin sayı ve bölgelerine dair ortaya koyduğu bilgiler şöyle:

“134.078 Amasya-Samsun-Giresun, 27.216 Niksar, 38.434 Trabzon, 64.582 Tokat, 17.479 Maçka, 21.448 Şebinkarahisar. 1923 yılı sonuna kadar bütün Karadeniz’de ölüm yürüyüşleri ve mübadele esnasında katledilen 50 bin kişiyle birlikte toplam 353 bin Rum soykırımına uğratıldı.” [7]

Yalnız Rumlar ve Ermeniler mi?

Hilafetçi Osmanlı'da Müslüman olmayanların akıbeti ile ırkçı İTC döneminde Türk olmayanların akıbeti birbirine çok benziyordu. 1914-1920 yılları arasında Kuzey Mezopotamya ve kısmen Güneydoğu Anadolu'daki Asuri nüfusu İTC tarafından zorla göç ettirildi ve öldürüldüler. Toplam ölü sayısı 270 bin ila 300 bin arasında olduğu tahmin edilmektedir. 2007 yılında Uluslararası Soykırım Âlimler Cemiyeti, 1914-1923 yılları arasında Hristiyan azınlıklarına yönelik harekâtın Ermeniler, Asurîler, Pontuslular ve Rumlara yönelik soykırım olduğunu tespit etti.

Ve 1915...

20. yüzyılın ilk soykırımı olan 1915 Ermeni soykırımının birden fazla nedeni vardır. Birincisi; gayri Müslim burjuvazinin elindeki sermayenin gasp edilerek, Türk Ulus devleti inşa etmek ve Türk-İslam burjuvazisi yaratmak iken, ikincisi; yaklaşmakta olan I. Paylaşım (Dünya) Savaşı koşullarında Doğu'da olası bir Rus işgali sırasında Ermenilerin ayaklanarak hem Ruslara destek olacağı, hem de bağımsızlık ilan edecekleri kaygısıydı. Balkan savaşları sonrası Osmanlı devletinin elinde kalan topraklar üzerindeki nüfusun Türk-Müslüman unsurlardan oluşturulması, devletin bekası bakımından da önem kazanıyordu. Dolayısıyla Türk Ulus devletinin inşası için Anadolu'da Rum ve Ermeni uluslaşmasının engellenmesi gerekiyordu.

Bu iki esas nedenden ötürü 1915 soykırımı İTC'nin var olma sorunuydu. Yani ulus devlet inşası için sermaye ve bu devletin korunması için kırım...

Aslında İTC sadece bir ulusu ve onun üç bin yıllık vatanını fiziki olarak yok etmedi. Bir ekonomik birikimi, bir tarihi, kültürel birikimi, yaklaşık üç bin yıllık bir medeniyeti de yok etti. Dolayısıyla başta Türk halkı olmak üzere Anadolu halklarının geleceği de karartılmış

oldu.

1915 soykırımında temkinli bir yaklaşımla söylesek bile en az 800 bin Ermeni öldürüldü. Deringil'in ifadesiyle "Anadolu'yu Gayrı Müslimleştirme"[8] politikası vahşice uygulandı. Çocuklara ve kadınlara el konuldu. Ermeni kız ve erkek çocukları "evlatlık" adı altında Türk ve İslam kimliğine nakledildi.

Sonuçta; Ermeni vatanı, halkı, kültürü, tarihi talan edildi ve Anadolu çöle çevrildi...

Cumhuriyet Dönemi

İTC, Osmanlı ile Cumhuriyeti birbirine bağlayan bir köprüdür. İTC nasıl ki Osmanlı devleti içinden çıkıp onu yeni yöntem ve araçlarla korumak istediye, Cumhuriyet kadroları da İTC içinden çıktı ve onun politikalarını Cumhuriyet devletiyle kurumsallaştırdı.

Daha kurtuluş savaşının başlangıç aşamasında Mustafa Kemal Samsun'a çıktığında Kürt ağalarına bir mektup yazar. "Bizi desteklemezseniz Ermeniler geri gelir mallarını sizden alır" diyor.[9]

Kürt ağalarının kurtuluş savaşında yer almalarında bu korkunun önemli rolü olduğu söylenebilir. Ancak bu korku sadece Kürt ağaları için değil, Adana katliamına katılan ve sonra İTC üye ve kadroları olacak kişilerde, 1915 sürecinde aktif rol almış ve mülkiyetin gaspına katılmış tüm kadrolarda vardı. Söylenebilir ki; Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurucu kadrolarının önemli bir kesimi 1915 soykırımına ya fiili olarak katıldılar ya da sermaye gaspı nedeniyle zenginleştiler.

Taner Akçam devamla, "Zaten şu anda 1915'le yüzleşmekte yaşanan zorluk da budur"[10]derken sadece düne değil, bugünkü duruma dair de bir belirleme yapıyor. Ermeni

düşmanlığının ve yüzleşme karşıtlığının bu boyutta ki nedenine güçlü bir vurgu yapıyor.

Buradan yola çıktığımızda Cumhuriyet kadroları 1923 Lozan Anlaşması'na kadar daha dolaylı ve manevralarla İttihatçı çizgiyi savunur ve uygularken, Misakı Millînin garanti altına alınmasından sonra İttihatçı karakterini açıktan kuşandı ve tekleştirme politikalarını amansız bir şekilde sürdürdü.

Soykırımda değişik biçimlerde sağ kalmış Ermenilerse, Cumhuriyet yönetimi tarafından başlıca tehlike olarak görülmeye devam edildi. Deringil bu dönemi son derece çarpıcı biçimde açıklamaktadır;

“Cumhuriyet döneminde de Ermenilere ve bütün gayrı Müslimlere yönelik bir ‘ikinci dalga’ yok etme süreci yaşanıyor. Bu yok etme, illa öldürerek değil, insanların hayatlarını çekilmez hale getirerek, cehenneme çevirerek yapılıyor. Ve sonunda insanlar yurtdışına göç ediyor. Ben yeni keşfettim. Kürt aşiretlerinin elebaşlarını Batı'ya göç etmeye zorlayan 1934'teki İskân Kanunu, Ermenilere de uygulanmış. Mesela Urfa, Diyarbakır, Sivas'taki Ermenilere ‘hadi siz de İstanbul'a, İzmir'e’ deniyor.”[11]

Patrikhane kayıtlarına göre 1927 yılında Türkiye'de ki Ermeni nüfus yaklaşık 300 bindir. Ancak yaşadıkları korku ve devam eden baskılar sonucu bir kısmı Müslümanlaşarak hayatta kalmaya çalışırken, Müslümanlaş(tırıl)mayanlar da göç etmeye mecbur bırakılır.

Devlet aklının ürünü olan bu politikalar Cumhuriyet döneminde “varlık vergisi”, “6-7 Eylül olayları” gibi saldırılarla sistemli biçiminde devam etti.

Tüm bu ırkçı ve gaspçı politikalar sonucu Cumhuriyet'in ilk yıllarında sağ kalabilmiş 300 binErmeni'den bugün geriye sadece 60 bin civarında Ermeni kalmış.[12]

1915'den 1938'e Dersim ve Ermeniler

İttihatçıların ve Kemalistlerin birbirini besleyen ırkçı, tekçi politikaları nedeniyle Anadolu'da neredeyse "Gayri Müslim" kalmamıştı.

Geride kalanların en yoğun olarak yaşadığı yerlerden biri Dersim'di. Dersim Kızılbaş inancı nedeniyle Osmanlı için, inanç ve etnik çeşitliliği nedeniyle de Cumhuriyet için kesilip atılması gereken bir "çıban" olarak görülüyordu. 1923 Lozan Antlaşması'yla sınırlarını güvenceye alan Türkiye Cumhuriyeti devleti, iktidarını hangi ideolojik temeller üzerine inşa edeceği ve hangi etnik unsurun egemen olacağı sorularına yanıt arıyordu. Çoğunluğu İttihat ve Terakki üyelerinden oluşan kurucu kadrolar, 1924 Anayasası'yla yasal çerçeveyi, 1925 Şark Islahat Planı'yla da siyasal ve toplumsal amaçlarını belirlediler.

Başbakan İsmet İnönü, bunu şöyle formüle etmişti; "Vatan toprağı üzerinde yaşayan herkesi Türk ve Türkçü yapacağız. Türk ve Türkçülüğü kabul etmeyenleri sistemli biçimde kesip atacağız." [13]

Dili Türkçe, Dini İslam ve ırkı Türk olarak belirlenen burjuva ulus devlet ideolojisine aykırı olanlar kesilip atılacaktı.

1914'te Rumlar, 1915'te Ermeniler tasfiye edilmiş, mülklerine, sermayelerine el konmuştu. Sermaye Türkçü ve İslamcı egemen sınıfın eline geçmişti. Burjuva devlet, 1925'ten itibaren Kürtlere yöneldi. 1925-1930 döneminde pek çok katliam yapıldı. Bunlara ciddi direnişler gösterilse de, sonuçta Kürt ulusal dinamikleri dağıtıldı. Dersim bu sürecin dışında tutularak sona bırakıldı, çünkü Dersim daha köklü bir "sorun"du, uzun bir hazırlık ve plan gerekliydi. Ayrıca, "Dersim meselesi"nde bir de "Dersimli Ermeniler meselesi" vardı.

Devletin Dersim Ermenilerini iki kategoride ele aldığını görüyoruz: Alevileşen Ermeniler ve Hristiyan Ermeniler. 1938'de, Ermeni kimliği bilinse de, Nazimiye ilçesinin Hakis, Derovan

köyleri, Mazgirt ilçesinin Xozinkeğ, Danaburan, Sorpiyan, Şorda, Çuxur köyleri ve Hozat ilçesinin bazı köyleri, Haydaran, Demenan ve başka bölgelerde bazı Ermeniler Kızılbaşlara tabi olmuşlardı.

Dersim Ermeni halkı, 1937-38'e kadar, kiliseleri, okulları yok edilmesine rağmen 1915'te devletin ulaşamadığı, Halvori, Torut, Zimek, Ergan, Akarak, Sin, Tulik, Tanzik, Mameki, Merxo gibi bölgelerde kendi inançlarıyla yaşamaktaydı, ancak bu durum devleti son derece rahatsız ediyordu. Kızılbaş düşmanlığının yanı sıra Hristiyan ve Ermeni düşmanlığının boyutlarını, tanık anlatımlarından ve belgelerden öğreniyoruz. Sin bölgesinde 1937-38 katliamından sağ kalan bir tanığın şu ifadesi çok çarpıcıdır;

“Köyümüzde yaklaşık on hane Ermeni komşumuz vardı. Bizi toplayıp katletmeye götürdüklerinde onları bizden ayırıp bir dereye götürdüler. Büyüklerimiz onları neden ayırdıklarını sordular. Yüzbaşı'Gâvur kanı Müslüman kanına karışmasın' dedi. Sonra onları da, bizi de kırdılar.”[14]

Türk-İslam sentezci Cumhuriyet kadroları yeri geldiğinde İslam'ı, yeri geldiğinde Türkçülüğü ustaca kullandı. Hristiyanlar söz konusu olduğunda Kızılbaşları 'din kardeşliği' şemsiyesi altına almaya çalıştılar. Hozat Mutasarrıfının, Kocan Aşireti'nin reisi İbrahim (İdare) Ağa'ya ve aşiret reislerine gönderdiği resmi yazı, bunun çarpıcı bir örneğidir:

Saygıdeğer Seyit Ağa ve Aşiret Reisleri; niçin kurşundan ya da nikelden yapılmış haça inanır ve yanınızda bulunan 10 bin Ermeni'yi hükümete teslim etmekten kaçınırsınız? Biz ve siz aynı dine mensup olarak dostluk ve kardeşlik içinde hareket etmeliyiz.”[15] Pek çok aşiret reisinin katıldığı bir toplantı yapılır ve uzun tartışmalardan sonra devletin talebi ret edilir. Ondan sonra hiç kimse büyük ağaların yeminine karşı bir iş yapmaya cesaret edemedi ve bir daha Türklere Ermeni teslim edilmedi.[16]

Bir başka örnek; “Sarkis Minasyan 1926-27 isyanında [Kocan Aşireti Tedibi] Dersimli

Kürtlerle işbirliği yaptığı ve onlara cephane sağladığı iddiasıyla Akarak'tan alınıp Çemişgezek'e götürülür, işkenceden geçirilir ve tutuklanır. 1929 yılı sonu ya da 1930 başlarında Çemişgezek Polis Müdürü Sarkis'i çağırır ve şöyle der: 'Sarkis Ağa, Mustafa Kemal Paşa'dan emir gelmiş ki, Fırat ve Murat nehirleri kıyısında ve başka köyler içinde hiçbir Ermeni kalmamasın. Hepsinin Çemişgezek içine toplanması gerekiyor. Bütün köylerin Ermenilerini toplaman için sana üç gün mühlet!'... Yapılan uyarıyı dikkate alarak Sarkis yetişkinleri toplar. Göçme yönünde karar verirler. Olan olmayana yardım ederek önce İstanbul'a, oradan da Ermenistan'a veya isteyen Halep'e gitmek üzere..."[17]

İTC'nin Ermeniler ve Dersimliler hassasiyeti ile TC Devletinin Dersimliler ve Ermeniler hassasiyetinin benzerliği ve bunun kesintisiz biçimde devam ediyor olması üzerinde ayrıca durulması gereken bir konudur. Yapacağım iki alıntıyla bu benzerliğe dikkat çekmek isterim.

İttihatçı (Teşkilat-ı Mahsusa sorumlusu) Kaymakam Cevdet'in; "Ermeni Meselesi Hal Olunmuştur" adlı kitabında yer alan 2 Haziran 1915 tarihli telgrafta Dersimlilerin, Ermeniler ile dostane ilişkiler içinde olduğunu ve binlerce Ermeni'yi saklayıp ve beslediklerini belirtiyor ve gerekli önlemlerin alınması için Mamüretülaziz (Harput) Valisinin fikrini soruyor." [18]

Dersim soykırımını tamamladıktan sonra General Abdullah Alpdoğan'ın Kiğı'da söyledikleri Cumhuriyet Devleti'nin geride kalan Ermenilere bakışının özetler niteliktedir.

Cumhuriyetçi General Alpdoğan: "Daha önce Tunceli'ye yerleşen gizli Hristiyan Ermeniler vardı, bunlar adlarını değiştirmiş ve sanki Türk'müş gibi yaşamışlardı. Dersim İsyanında bunların parmağı vardı, bunlar her türlü anarşinin, kargaşanın, pisliğin içindeydi."[19]

Çok yakın zamanda Türk Tarih Kurumu Başkanı Yusuf Halaçoğlu da, "Alevi Kürtler aslında Ermenilerdir" tezini genelleştirip ileri sürerek ırkçı ve tekçi devlet zihniyetindeki sürekliliği bir kez daha gözler önüne sermişti.

Cumhuriyet döneminde Dersim, Ermeni, Kürt, Alevi tarihi üzerine araştırma yapan pek çok kişinin vardığı ortak sonuç; 1915 Ermeni Soykırımı'nda Dersimlilerin Ermenileri koruduğu ve Rusya'ya kaçmasında yardımcı oldukları yönündedir. Bunun devamı olarak, "Dersimlilerin Ermenileri koruması ve destek olması" 1937-38 soykırımının nedenlerinden biri olduğu yönündedir. Bu görüşün kısmen doğru olduğunu düşünmekle birlikte eksik olduğu kanaatindeyim. Zira katliam sürecinde Dersim'de hala ciddi oranda bir Ermeni nüfus vardı ve bunların da Alevilerle birlikte tasfiye edilmesi amaçlanıyordu.

Tüm bu örnekler ve görüşler gerek İTC, gerekse TC Devleti için, Dersim 'meselesi' içinde, özel bir Hristiyan Ermeniler 'meselesi' olduğunu gösteriyor.

Osmanlıdan İTC'ye, oradan TC'ye devam eden kıyımlar; "Benim atalarım soykırım yaptı dedirtemezsiniz" savunma refleksi aynı zihniyet zincirinin halkalarıdır. Bu zincirin halkaları da 100 yıla sığmaz...

Dipnotlar:

[1] Hovsep. Hayreni, Ermeni Kıyımları ve Dersim,
<http://www.oragora.com/cgi/forum1610.cgi>

[2] Selim Deringil Neşe Düzel, Taraf Gazetesi, röp. 30 Mart 2010.

[3] Hamidiye Alaylarının Kürt Aşiretlerinden oluşuyor olması çoğu zaman bir yanılgıya neden olmaktadır. Mesele Kürtlerle Ermeniler arasında bir sorun gibi gösterilmektedir. Oysa sorun esas olarak bir devlet sorunuydu. Kimin kullanıldığı meselesi önemsiz değil ancak tali bir sorundur.

[4] Selim Deringil, Neşe Düzel, Taraf Gazetesi röp. 30 Mart 2010.

[5] Her ne kadar “ıslahat” iyileştirme, reform anlamına geliyorsa da burada “ıslah etmek” anlamında kullanılmaktadır.

[6] Taner Akçam – Neşe Düzel Taraf Gazetesi,14 Mart 2012

[7] Agos Gazetesi, 01.06. 2014.

[8] Selim Deringil,Neşe Düzel, Taraf Gazetesi röp. 30 Mart 2010.

[9] Taner Akçam- Neşe Düzel, Taraf Gazetesi 14 Mart 2012.

[10] Taner Akçam- Neşe Düzel, Taraf Gazetesi aynı röp.

[11] Selim Deringil; Neşe Düzel, aynı röp.

[12] Selim Deringil; Neşe Düzel, aynı röp.

[13] Vakit Gazetesi, 27 Nisan 1925

[14] Mülakat, Nezahat Gündoğan ve Kazım Gündoğan, Dersim, Temmuz 2008.

[15] H. Kasparyan, a.g.e, s. 452-458. Aktaran H. Hayreni, Ermeni Kırımları ve Dersim,
<http://www.oragora.com/cgi>

[16] H. Hayreni, agy,

[17] H. Hayreni, a.g.y,

[18] Gökçen B. Dinç, “Dersimli Ermeniler”, Aktüel Dergisi, sayı 226.

[19] Gökçen B. Dinç a.g.y.

Kaynak: birikimdergisi.com